

Vliv společenských hnutí na aplikaci a interpretaci práva – trochu jiný aktualismus

Martin Škop*

Občanská společnost, neziskový sektor, sociální hnutí nebo názorové platformy jsou dle mého soudu činitelé, které se výrazně podílejí na realizaci práva. Nikoli pouze jako adresáti, nebo jako subjekty aplikující právo, ale také jako tvůrci práva. Či spíše – v posledním případě – jako činitelé, kteří ovlivňují to, jaké právo je, jak se právo interpretuje. Nelze však přehlédnout, že vedle politických stran, které se podílejí na moci ve státě, představují sílu formující právo. Sílu nikoli v tom smyslu, že by se institucionalizovaně podílely na moci. Svůj vliv promítají do způsobu, jímž jsou interpretovány právní texty. Většinou nemají ambice měnit právní texty, ale způsob nakládání s nimi. Ovšem lze vystopovat i sdružení, jejichž cílem je změnit právní předpisy konkrétního státu, či změnit způsob fungování moci. Nemá smysl zabývat se subjekty či tendencemi, které tak chtějí učinit zcela v rozporu se základním směřováním toho kterého státu, či které se pokoušejí změnit demokratické směřování konkrétního státu. Celkově lze činnost neziskového sektoru ve vztahu ke státu charakterizovat takto: „Tyto instituce nám umožní současně stát mimo vládu, vzdorující a omezující její rozpínání, a angažovat se ve správě vlastních věcí pomocí skutečně demokratických institucí.“¹ Neziskový sektor stojí jako protiváha úřední moci a společně formuje demokratické procesy v rámci právního státu a představuje jeden z prvků právního pluralismu.²

Možné vlivy sociálních hnutí na interpretaci práva

Ke střetům vzhledem k obsahu právních předpisů, či jiných formálních pramenů práva dochází mimo jiné v případě, dojde-li ke kolizi dlouhotrvající praxe s prin-

cipem, který je považován za pevně daný.³ Tedy v okamžiku, kdy zjistíme, že tento princip by se měl na zažitou praxi aplikovat, ačkoli o to nikdo nestál. Proti sobě stojí odlišné tradice, každá podporuje jinou praxi či princip.

Společenská hnutí jsou způsobila narušit takové ustálené způsoby jednání. Narušují dlouhodobou praxi, která se tradičně jeví jako dobře fungující a upozorňují na jejich postrádající legitimitu.⁴ Tímto přístupem posouvají význam jednotlivých normativních ustanovení a mění tím nejen právní praxi, ale právo samotné. Ústavní tradice USA zná celou řadu těchto posunů, kdy pojmy, do té chvíle chápané určitým způsobem, který se jevil jako neměnný a pevně zakořeněný ve společnosti, rozšířily svůj obsah, či se přímo změnilly. Velmi často zmiňovaným příkladem je například odstranění rasové segregace⁵ nebo přiznání volebního práva ženám. Kanadskou verzi druhého příkladu představuje přiznání zvláštní subjektivity a schopnosti kandidovat ve volbách.⁶ Přestože v tomto sporu bylo nutné, aby skutečně moderní rozhodnutí vydal až britský odvolací soud. Není to však jediný případ. To samé se odehrává kontinuálně také v Evropě, kde významnou roli sehrává například Evropský soud pro lidská práva, který je schopen skutkovým podstatám zmíněným v evropské Úmluvě o lidských právech a základních svobodách dát aktuální význam, tento význam posunout, či jej rozšířit. Takovým příkladem může být například ochrana životního prostředí. I zde se setkáme s určitým aktualismem, svědčícím o přijetí současných hodnot ochrany životního prostředí i Evropským soudem pro lidská práva. Bohumil Repík k postupu soudu poznamenává: „Zapadá do metody evolutivního a extenzivního výkladu Úmluvy. Podle této metody Úmluva je živoucí nástroj, který musí být interpretován ve světle současných podmínek a ve světle myšlenek převládajících v demokra-

* JUDr. Mgr. Martin Škop, Ph.D., odborný asistent Katedry právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno.

¹ Tushnet, M. The Constitution of Civil Society. *Kent Law Review*, 1999–2000, roč. 75, č. 2, s. 379.

² K pluralismu a jeho vztahu k právu blíže viz Večeřa, M. Pluralita jako projev práva. In *Pluralismus moci a práva*. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV, 2009, s. 18–31.

³ Balkin, J. M., Siegel, R. B. Principles, Practices, and Social Movements. *University of Pennsylvania Law Review*, 2006, roč. 154, č. 4, s. 927.

⁴ Tamtéž s. 929.

⁵ Balkin, J. How Social Movements Change (or Fail to Change) the Constitution: The Case of the New Departure. *Suffolk University Law Review*, 2005, roč. 39, č. 1.

⁶ Viz rozhodnutí Judicial Committee of The Privy Council ve věci *Edwards v. A.G. of Canada* [1930] A.C. 124.

tické společnosti za našich dnů, nikoliv ve světle těch, které panovaly v době reakce Úmluvy...“⁷ Aktualismus, a tedy interpretace ve světle současného stavu poznání, současných hodnot a současného (aktuálního) požadavku kladeného na právo, je také patrný například v oblasti ochrany vlastnictví nebo rozšiřování svobody projevu. V České republice, navzdory tomu, že se z právního pohledu jedná o velmi mladý systém, který by příliš mnoho posunů neměl vyžadovat, se s podobnými interpretačními posuny také setkáme. Určité aktualizace zapříčiněné neziskovými subjekty lze pozorovat například v činnosti státu v azylovém řízení, v oblasti životního prostředí⁸, ale také v působení vůči činnosti policie⁹ nebo škol¹⁰.

Posuny významu nejsou ničím neobvyklým. Přestože text zůstává stejný, mění se význam slov, pojmů, či celých regulativních vět. Jejich obsah se přizpůsobuje aktuálním požadavkům, aniž by bylo nutné do textu zasahovat prostřednictvím novelizací. Nelze předpokládat, že všechny změny jsou vyvolány činností sociálních hnutí. Přesto je dle mého soudu nutno přiznat těmto hnutím – jakož i celém neziskovému sektoru – velký význam v těchto procesech.

Jejich význam spočívá v artikulaci změn a ve schopnosti prosadit jejich uznání v právním prostředí. Všimají si změn, které probíhají ve společnosti a snaží se přitáhnout pozornost institucionalizovaných subjektů aplikujících právo k těmto změnám.¹¹ Podle Balkina a Siegelové. „Konstruují sémantické normativní prostředí, ve kterém lidé hovoří o velkých ústavních tématech dneška.“¹² Artikulují témata, přitahují k nim pozornost a navrhují způsoby jejich řešení. Proto se mohou podílet i na změně práva samotného. Jejich přínosem je přitáhnout pozornost k tématu a představovat kompenzaci odosobnělého byrokratického aparátu.

Vrátíme-li se ke shora zmíněné praxi, mohou sociální hnutí působit v rámci přiznání legitimacy určitým praktikám či činnostem státních orgánů. Subjekty, kterými občané vyjadřují své postoje, názory a jimiž chtějí upo-

zornit na možné způsoby jednání, mají schopnost posunout právo – změnit prostředí, ve kterém se právo aplikuje a interpretuje.¹³ Právě díky činnosti společenských hnutí, organizací a subjektů nezávislých na státu, které leckdy postrádají jakékoli formální struktury, došlo k tomu, že právo může představovat více, než jsme si kdy dokázali představit.¹⁴

V této souvislosti si všimněme například vztahů vznikajících v rámci tzv. informační společnosti. Přestože počítače již pronikaly do každodenního života, docházelo k jejich interakci v rámci sítí, kdy již nešlo pouze o šetření strojového času, přesto tyto prvky nebyly v právní oblasti dostatečně rozlišeny. Teprve sílící tendence neformálních hnutí přitáhly pozornost práva, legislativy, exekutivy či justice. Proto až v nedávné době čelíme narůstající tendenci regulovat vše, co se týká výpočetní techniky a sítí, dokonce způsobem, který snad již představuje hypertrofii práva informačních technologií. Samozřejmě na úkor adresátů. Do této chvíle mohlo být pro osobu stojící vně obtížné porozumět technickému jazyku zběhlých uživatelů. Dnes tento trend právo zesiluje a může působit jako další bariéra. Nejenže nerozumíme jazyku techniky, ale ani jazyku práva, které ji reguluje. Nezkoušený uživatel může mít problém nejen s technickým výrazivem, ale s jazykově zbytečně komplikovanou právní úpravou. Nelze nepostřehnout, že svůj podíl na tom má komunita uživatelů informačních technologií. Bez ohledu na to, že postrádá formální povahu.

K podobným změnám však nemůže dojít pouze činností sociálních hnutí či subjektů občanské společnosti. Změny, ke kterým dochází průběžně ve společnosti, nejsou vyvolány pouze jejich činností, ale tato hnutí usnadňují kontextualisaci těchto změn a jejich spojování s institucemi, které ve společnosti existují.¹⁵ Podílejí se na aplikaci práva a vzhledem k tomu, že reprezentují širší spektrum jednotlivých adresátů práva a fungují jako určité komunity, byť nemusí být zřetelně ohraničeny, dokáží aplikaci rozšířit. Propojují obsah a význam práva s konkrétními institucemi v rozsáhlejší míře, než by se to podařilo jednotlivci.¹⁶ „...sociální hnutí poskytují nevládním aktérům příležitost obracet se na mocenské instituce a mít hlas v tvorbě ústavních norem. Kontroverze sociálních hnutí poskytují neformální kanály, prostřednictvím kterých se lidé mohou angažovat v právních institucích vzhledem ke směru a krokům v rozvoji ústavnosti.“¹⁷

⁷ Repík, B. Chrání Evropská úmluva o lidských právech právo na životní prostředí? (první část). *Bulletin advokacie*, č. 7–8, 2005, s. 21.

⁸ V této souvislosti nutno poznamenat, že vliv průmyslových a stavebních společností je mnohem silnější. O tom svědčí změna vymezení účastníků stavebního řízení. Blíže k tomu např. Kindl, J. Jak je to s účastí ekologů ve stavebním řízení. Dostupné z http://jinepravo.blogspot.com/2010/06/jak-je-to-s-ucasti-ekologu-ve-stavebnim_23.html.

⁹ Například uplatňování zásad tzv. community policing v rámci činnosti Policie České republiky.

¹⁰ Například projekt Férová škola. Viz <http://www.ferovaskola.cz>.

¹¹ Balkin, J. M., Siegel, R. B. Principles, Practices, and Social Movements. *University of Pennsylvania Law Review*, 2006, roč. 154, č. 4, s. 929.

¹² Tamtéž s. 948.

¹³ Tamtéž s. 949.

¹⁴ Tamtéž s. 949.

¹⁵ Tamtéž s. 946.

¹⁶ Tamtéž s. 946.

¹⁷ Tamtéž s. 946–947.

Pro samotnou společnost je tak alternativní pohled neziskového sektoru, sociálních hnutí atp. velmi užitečný. Všímá si toho i Evropský soud pro lidská práva, který tím sice přímo nemíří na podíl sociálních hnutí na interpretaci práva, ale významnou roli v jeho rozhodnutích hraje podíl těchto subjektů na formování veřejného prostoru. „Soud se domnívá, že v demokratické společnosti byt' malé a neformální skupiny založené pro účely vedené kampaně, takové jako London Greenpeace, musí být schopny provozovat své aktivity efektivně a že existuje silný veřejný zájem umožňující takovým skupinám a individuům mimo hlavní proud podílet se na veřejné debatě rozšiřováním informací a myšlenek v záležitostech obecného veřejného zájmu, takových jako je zdraví a životní prostředí“¹⁸

Strategie působení sociálních hnutí

Působení sociálních hnutí je velmi rozmanité. Zvláště, pokud si uvědomíme, že samotné prostředí subjektů, které se podílejí na vytváření občanské společnosti je rozsáhlé. Setkáme se v nich od radikálně levicových či pravicových hnutí, přes ochránce životního prostředí, ochránce menšin, či hnutí, která se pokoušejí přesvědčit své okolí, že ekonomický přístup k životu či právu je ideální, až k zastáncům sportu a turistiky. Některá jsou více, některá méně významná, avšak společně vytvářejí sílu, která proniká nejen k ostatním členům společnosti, ale také k právním institucím.

Přestože se tedy obvykle mezi sociální hnutí či participanty občanské společnosti řadí například feministická hnutí či ochránci lidských práv, je nutné mezi ně řadit mnohem více subjektů, směrů a hnutí. Dle mého soudu není nejmenší důvod domnívat se, že například liberální či konzervativní přístup k životu, právu či společnosti sem nepatří. Proto překvapí zvolání některých soudců Nejvyššího soudu Spojených států amerických, která uvádí Jack M. Balkin. Tak dle něj se například Antonin Scalia v rozhodnutí „Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey“ podivuje nad tím, že tolik lidí se domnívá, že by soudce měl rozhodnout dle jejich názoru a určitého společenského konsenzu.¹⁹ Případně William Rehnquist, který nepochybuje o tom, že stejně jako kdokoli jiný jsou i soudci ovlivněni názory společnosti, ale přesto odolávají přímému tlaku sociálních hnutí.²⁰ Tato zvolání nejsou ničím jiným než pokusem obhájit svou pozici, případně

snahou odolat pokušení přizpůsobit svůj názor někomu, kdo není ve společnosti z právního hlediska institucionalizován. Faktický dopad však tyto názory nemají, neboť i svého druhu objektivismus, formalismus nebo právní pozitivismus nejsou ničím jiným, než výsledkem činnosti určitých hnutí ve společnosti, či názorových proudů, ve kterých se společnost zmítá. Tyto pokusy verbálně se vymanit z vlivu sociálních hnutí jsou také výsledkem nesprávného ztotožnění těchto procesů pouze s určitou částí spektra a vynětí etablovaných hnutí z tohoto rámce. Je to do jisté míry pochopitelné, neboť jsou to právě neetablovaná hnutí, občanská sdružení, nadace, a další více nebo méně organizovaná názorová společenství lidí, kterým soudci a ostatní subjekty autoritativně aplikují právo, záměrně odolávají.

Jako příklad spojení soudu a politického názoru si všimněme názoru vyslovenému v jednom rozhodnutí Ústavního soudu. Jedná se o náleze ze dne 2. listopadu 2009, č.j. II. ÚS 2048/09: „*Zcela zvláštní respekt a ochranu požívá v liberálních demokratických státech základní právo na nerušený soukromý život osoby (čl. 10 odst. 2 Listiny). Právo na nedotknutelnou soukromou sféru je úhelným kamenem liberální tradice, na které stojí základy moderní politiky i moderního práva, která rovněž stála u zrodu moderních idejí základních práv a svobod. Zajištění autonomní sféry jednotlivce je nejspolehlivější zárukou individuální nezávislosti a lidské svobody.*“ Tento názor reprodukuje názorovou orientaci soudců směrem k určitému sociálnímu hnutí. Přestože je to hnutí děletrvajícím a sdílené masově, neznamená to, že by nebylo sociálním hnutím.

Stejně jako soudci nehdolají akceptovat názor a myšlenky určitých podobných seskupení, neuznávají tato sdružení velmi často rozhodnutí soudů. „Nepřijímají existující interpretace soudců jako autoritativní. Místo toho nabízejí vlastní interpretace toho, co Ústava znamená, bez ohledu na to, zda jsou tyto názory brány vážně soudy nebo nejsou.“²¹ Balkin dále analyzuje dva druhy způsobů, kterými se názory těchto zatím neetablovaných sociálních proudů mohou podílet na formování názoru subjektů autoritativně aplikujících právo. Prvním takovým způsobem je participace hnutí na stranickém systému.²² Nepochybně je tato strategie velmi úspěšná, avšak vyjma sociologického pohledu je velmi nudná. Nehodlám se proto touto strategií dále blíže zabývat. Navíc v této strategii jsou to nakonec politické strany, které jsou rozhodovacím prvkem v tom, jaké názory, inovace, zlepšení nebo posuny se promítnou do právní oblasti.²³

¹⁸ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva z 15. února 2005 ve věci Steel a Morris proti Velké Británii (2005), odst. 89 (stížnost č. 68416/01).

¹⁹ Balkin, J. How Social Movements Change (or Fail to Change) the Constitution: The Case of the New Departure. *Suffolk University Law Review*, 2005, roč. 39, č. 1, s. 27.

²⁰ Tamtéž s. 27 a 29.

²¹ Tamtéž s. 28.

²² Tamtéž s. 30 a n.

²³ Tamtéž s. 57.

Druhou strategií je ovlivňování názorových elit v dané společnosti. Již shora zmíněný soudce Scalia (v rozhodnutí *Groszold v. Roe*) k pozici soudců podotýká: „...pokud [nejvyšší] soud si vybírá stranu v kulturních válkách, směřuje k tomu být s rytíři, spíše než poddanými – přesněji s právníky, reflektující pohledy a hodnoty právnícké třídy, ze které jsou členové soudu vybíráni.“²⁴ Změnou názorů těchto elit je jednoduché pohnout také aplikaci ústavních norem a principů. Hnutí tak může být úspěšné, ne pouze pokud ovlivní většinu společnosti, ale především pokud ovlivní rozhodující společenské skupiny. V tomto případě společenské skupiny, ze kterých soudci pocházejí, případně, se kterými souhlasí, či které respektují. Při své aplikaci se pak soudci domnívají, že neaplikují názor pouze svého názorového okolí (názorových přízněnců), ale že v tom okamžiku používají obecně sdílenou představu, kterou má společnost jako celek.²⁵ Tento jejich dojem však není pravdivý. Ani si neuvědomí, že se věnují myšlenkovým transformacím, které ve společnosti obecně sdílené nejsou. Nepochybně jsou soudci v této situaci odtrženi od reality stejně, jako jakýkoli jiný člen vyhraněné společenské skupiny.

Jako příklad této situace lze využít rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ve věci rozpuštění Dělnické strany (sp. zn. Pst 1/2009–348) ze 17. února 2010. Hodnocení samotného rozhodnutí jde výrazně nad rámec tohoto článku a naprosto se míjí s jeho cílem. Proto se zaměřím pouze na jeden z kontextu vytržený detail. Soud v odstavci 167 uvádí: „Program DS počítá podle vlády se změnami Ústavy ČR, které by změnily charakter státu z demokratického právního státu založeného na ochraně lidských práv ve stát totalitní. O tom svědčí i vyjádření DS v tom smyslu, že vítěz voleb může zcela měnit Ústavu, tedy i její „jádro“.“ Podobné proklamace jakéhokoli subjektu mohou být symbolicky významné, právně jsou však zcela iracionální.²⁶ Tato ne-organická část (odstavec), která ve smyslu argumentace rozhodnutí hraje pouze přehlédnutelnou roli v komparsu, vytváří jakýsi ornamentální prvek, který upozorňuje na stávající diskuse, které probíhají v právnícké obci, a zejména mezi členy nejvyšších soudních institucí. Je potřeba si uvědomit, že pár měsíců předtím otázku materiálního jádra Ústavy rozvířil Ústavní soud svým rozhodnutím ve věci Pl. ÚS 27/09 ze dne 10. září 2009. Diskuse o tomto rozhodnutí probíhaly stále ještě v době rozhodování NSS, a přestože se rozhodovalo o zcela jiných věcech, NSS neopomněl se ve svém roz-

hodnutí přihlásit ke stávajícím diskusím. Připojil se tak na stranu justice, která přece rozhoduje o zásadních otázkách a ilustroval tak svébytný diskurs právní sféry.

Zvláštní symbolické postavení soudů vůči sociálním hnutím

Zdůrazňování role soudů je pohled značně realistický, a silnou pozici si udržuje spíše v zemích, kde má soud (soudce) silné postavení mezi subjekty, které právo nejen aplikují, ale podílejí se na jeho realizaci i tvorbou. Přesto nelze ani v našich podmínkách minout interakci soudů a společenských hnutí v případě interpretace práva. Současně, jak jsou soudy schopny aplikovat určité názory ve svém rozhodování, není pochyb o tom, že svým rozhodnutím mohou alternativní pohledy zcela – nebo alespoň na čas – diskvalifikovat. Tak jako mohou společenská hnutí a nezávislé názorové platformy působit na činnost soudů, mohou i soudy významně ovlivnit činnost těchto aktérů. Balkin to ukazuje na příkladu volebního práva žen, které se Nejvyšší soud USA nejprve rozhodl ženám nepřiznat, a přiznal je až za čas.²⁷ Podle Roberta Covera je právo plodem snahy pracovat s textem – vytvářet jej a interpretovat. A v procesu uznávání určitého způsobu interpretace mají soudy velmi významnou roli. Podle Covera jsou proto soudy charakteristicky „jurispatické“.²⁸ Lze tím pojmenovat tendence likvidovat, či přímo zabít právní myšlení, které je odlišné. Nárokovat si jedinou a skutečnou pravdu (ovšem i „pravdu“, neboť hovořit v takovém případě o pravdě není zcela přesné) vážící se k právu a spravedlnosti. Právo nemůže obsahovat soudy nad životem a smrtí, pokud není jurispatické, pokud není schopno vypořádat se s jinými pojetími práva. Je to myšlení, které je závislé na jednotlivostech a hierarchii normativních vizí.²⁹ Jurispatický znamená „likvidující veškeré jiné právní tradice“. Tedy i názory alternativních sociálních hnutí. Plurál zde můžeme směle použít neboť, jak jsme uvedli výše, Cover nesdílí názor o tom, že existuje pouze jedno právo spojené se státem. Podle něj může v počátečním (ideálním) stavu existovat více „práv“, která mezi sebou nutně musí soupeřit. To, které uchvátí více jednání a zaručí vykonatelnost závazků, je to, které vítězí. Je to právo, které lze označit jako „jurispathic“. Tento boj však probíhá i v existujícím právním systému. Vždy se vynoří nějaký nový způsob

²⁴ Tamtéž s. 33.

²⁵ Tamtéž s. 35.

²⁶ K materiálnímu jádru Ústavy blíže např. Holländer, P. *Filosofie práva*. 1. vydání. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006 nebo Brychta, F. *Otázka nezměnitelnosti ústav*. Časopis pro právní a státní vědu, č. 1, 1918. s. 4–15.

²⁷ Jedná se o případ „New Departure“. Viz Balkin, J. *How Social Movements Change (or Fail to Change) the Constitution: The Case of the New Departure*. *Suffolk University Law Review*, 2005, roč. 39, č. 1, s. 36 a n.

²⁸ Cover, R. *Foreword: Nomos and Narrative*. *Harvard Law Review*. 1983, roč. 96, č. 4, s. 40.

²⁹ Sarat, A., Kearns, T. R. *Law's Violence*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1995, s. 229.

interpretace práva, nový pohled na právní normu. Například jsme mohli pozorovat spor o to, zda lidé zbavení svéprávnosti mohou realizovat své volební právo. Neziskový sektor reprezentoval názor, že ano – státní byrokracie zastávala variantu ne.³⁰ Ústavní soud ve svém rozhodnutí pak musel jeden ze způsobů vnímání právní normy odmítnout – anebo vytvořit vlastní. Což se mu v tomto případě podařilo.³¹ Povšimněme si, že v tomto rozhodnutí Ústavní soud konstatuje vadu v soudní praxi a autoritativně tuto vadu odstraňuje. Silnější názor diktuje způsob interpretace.

Právo je prvek, který je velmi zvláštní a zvláštní je i jeho působení ve společnosti. Vyvíjí se a svou roli v tom hrají nejen soudy, u kterých jsme ochotni tuto činnost předpokládat, ale také další neformální subjekty. Na aktuální podobě a směřování práva se tak podílí mnohem více subjektů, než to na první pohled může vypadat. Celý mechanismus právní regulace se tak ovšem dostává mnohem blíže adresátům práva. Soudce tak nestojí mimo tyto názorové proudy a směry, které

společností probíhají, ale podílí se na formování práva ovlivněn mnoha z nich.

Summary

This text deals with role of social movements in interpretation of law. Social movements are presented as actors bringing specific approaches to social values evoking potential social changes. In current we can distinguish some evidences of this impact. Of course there are many ways how can social movements influence the concept of law and picture of law in society. The article describes these ways and compares role of social movements here and in some other countries. Even in the Czech Republic - there are on one side deprecation of the possibility to be influenced by social movements presented in judge's speeches. On the other side there is presence of words like liberalism, conservatism, social justice and other in statement of their judgments. The article reflects this situation as well as the specific approach of judges towards social movements.

³⁰ Viz <http://www.llp.cz/cz/liga-v-mediich/petadvacet-tisicechu-nesmi-volit-ustavni-soud-jim-dal-sanci-z442>.

³¹ Nález Ústavního soudu ze dne 12. července 2010, sp. zn. IV. ÚS 3102/08.